

történetét is. Ha kezünkbe vesszük az *Iratvallat*öt, és fellapozzuk, akkor tudatosodik csak bennünk, hogy Magyar László személyében milyen értékes levéltári kutatót veszítettünk el. Olyan buzgó levéltárost, aki sajátos módon „meg tudta szólaltatni a múltat”, de aki már sajnos, nem „vallathatja” tovább Szabadka múltjának dokumentumait.

NÉMETH Ferenc

ÁTÍRÁS: TINTAFEKETE MÁGIA

Krasznahorkai László: *Háború és háború*. Magvető Kiadó, Budapest, 1999

Krasznahorkai László *Háború és háború* című regénye nem éppen veszélytelen utazásra invitálja az olvasót. A főhős, dr. Korim György levéltáros a negyvenedik születésnapján rádöbben, hogy nem érti a körülötte zajló világot. A valóság egyetlen pillanat alatt ijesztően bonyolulttá válik a számára, a világ megszokott egyhangúságát szorongató, kibogozhatatlan rejtély váltja fel. A meghasonlásnak (vagy megzavarodásnak) ez a sötét, kétségbeesztő pillanata jelenti az utazás kezdetét, az utazását, amely a régi korok szakrális beavatásával válik rokon jellegűvé, hiszen végső célja nem más, mint a világ elveszett értelmének a felkutatása. Korimot Hermész görög isten vezeti ezen az úton, benne találja meg Korim a maga *elvezér*ő istenét. Hermész ugyanis hírnök, vezető, de emellett rejtélyes, megfoghatatlan, sötét úr is, az éjszakai utak istene, aki megmutatja a törvények viszonylagos voltát, a világ bonyolultságát. Hermész a folytonos átalakulást jelképezi, illanó lény tagadja az önazonosságot, felforgatja az oksági láncok rendjét, feloldja a térbeli és az időbeli határokat, korlátokat; így a megszokott összefüggések Hermész által titokzatosná válnak. A végső igazságokat kereső hermetikus tanításban a titok központi szerepet játszik, elfedi a tudást az avatatlanok elől. A titok lényege viszont éppen az, hogy örökké titoknak kell maradnia, emiatt minden megfejtettnek vélt titok mögött egy újabb titok lapul; minden titok egy másikra utal, ez pedig egy harmadikra, és így tovább (Eco). Az egymást elfedő titkok egész labirintusa jön létre a hermetikus világképben, kivezető út azonban nincs, vagyis egyetlen nagy, végső titok nem létezik (hacsak nem ez lenne az). Emlékeztet ez arra a posztmodern teóriára, amely szerint a jelentés állandó elhalasztódásban van, folytonos tovasiklásban; minden dolgot valami más határoz meg, ezt pedig egy harmadik értelmezi, és így körbe-körbe, egészen a végtelenségig. Ilyenképpen Hermész isten alakjában a hermetizmus összeölelkezik a dekonstrukcióval: Krasznahorkai regénye a miszticizmus és a posztmodern teória varázslatosan izgalmas alkímiai menyegzője, elragadó olvasmány.

A világ értelmének, jelentésének felfüggesztődése mellett van még valami, ami fontos szerepet játszik Korim útra kelésében: egy talált kézirat, egy titokzatos, különös szöveg, „a legcsodálatosabb, amit valaha írtak a földön”. Korim a levéltárban talál rá a cím szerző és évszám nélküli oldalakra, elkezd olvasni őket (lector in fabula), majd a kézirat végére érve újakezdi, azután ismét, előlről. A szöveg mágikus hatása alatt Korim úgy érzi, hogy valamit mindenképpen tennie kell, a „csodálatos szépségű költeményt”, a kézirat „lehetőfinom, hajlékony mondatait” át kell hagyományoznia az örökkévalóság számára. Ekkor

fogan meg benne a Nagy Terv: a talált kéziratot, a különös, kibogozhatatlan jelentésű, de teljességgel elbűvölő szöveget rá kell írnia az Internetre, mivel úgy véli, hogy mostanság ez az örökkévalóság legkézenfekvőbb szavatolója: az Internet ugyanis egy teljesen szellemi teret képez, amely csak a számítógépek világhálózata által fenntartott képzeletben létezik, így gyakorlatilag elpusztíthatatlan. (Örökkévalóság csúcsmódn kiadásban.)

Korim tehát elhatározza, hogy mindent felszámol maga mögött, és csak a jövőre, az előtte álló útra koncentrál. Tervét – a hermetikus hagyományoknak megfelelően – csak a világ közepén valósíthatja meg, különös utazásának így rituális jellege (is) van. Az Internet korában pedig mi más lehetne a világ köldöke, az *ombelico del mondo*, mint New York, az úrkorszak bábéja. Korim tehát pénzzé teszi összes ingóságát és ingatlanát, hogy New Yorkba utazhasson.

Az út, az utazás egyszerre allegóriája a (tradicionális) beavatásnak és a szövegolvasásnak is, ugyanakkor persze az olvasás is beavatás és a beavatás is olvasás, hiszen Korim a világ és önmaga értelmét, valamint a talált kézirat értelmét egyaránt keresi, útjának egyetlen célja a tovasikló értelem (jelentés) megragadása. Számtalanszor elolvassa a kéziratot, amikor a végére ér, kezdi előlről. Olvasása szüntelen körforgás, ám minden hiába, a zavarba ejtő mondatok mögött lehetetlen megtalálnia a jelentés nyugalmát. Csak akkor kezd (meg)érteni a szöveget, amikor egy New York-i lakás eldugott szobájában hozzáfog, hogy begépelje az Internetre. A szöveg értelme az átirás során sejlik fel Korim számára. Az átirás mint értelmezés és áthagyományozás aktusa teszi aktuálissá a jelentést, ekkor érti meg Korim, hogy az ismeretlen szerző (scriptor) műve róla is szól: ő maga is része a mesének, belesimul, beleolvassa magát a szövegbe, sőt beleírja az újraírás (palimpszeszt) során.

Tükör ez a talált kézirat, óvatosan kell bánni vele. Regény a regényben, olyan megbabonázó elbeszélői trükk, amely a maga mágiikus játéka révén megkétszerezi a fikció világát, álomba burkolja az álmot, ezzel elmossa (vagy legalábbis megzavarja) a határt fikció és valóság, elbeszélés és realitás között – ezért mondhattuk korábban, hogy az utazás, amelybe a regény olvasásakor kezdünk, nem éppen veszélytelen. Álom és ébrenlét, élet és irodalom összetévesztése ugyanis komoly következményekkel járhat (gondoljunk csak szegény Don Quijotére). Ha egy regény benne van egy másik regényben, ha a *Háború és háború* szereplője a *Háború és háború* című regényt olvassa – sőt mi több, írja! –, akkor az a nyugtalanító elképzelés is felmerülhet, hogy mi, olvasók (a *Háború és háború* olvasói) is pusztán fikciók vagyunk, egy kitalált mű szereplői (Borges). A tükörrel óvatosan kell bánni. A tükör megsokszorosítja, ezáltal bonyolultabbá teszi a világot: látszólagos valóságot teremt, csalóka végtelent. A tükörök világa határtalan, akár az imagináció, ami pedig a ráció megzavarodása – a tükör az önmagába tébolyult (narcisztikus) értelem allegóriája.

Korim a talált kézirat átirása során veszi észre, hogy a szöveg világa és az őt körülvevő (valóságos) világ között megfelelések vannak. New York felhőkarcolói az égre törő emberi civilizációt megjelenítő mitikus építményre, a bábéli toronyra emlékeztetik Korimot, míg Korim állandó menekülése, üldözési mániája a talált kéziratban szereplő „négy angyali férfi” folytonos visszavonulására rímel. Ez a négy férfi a békét, nyugalmat, szépséget kereső négy angyal a világtörténelem különböző helyszínein és időpontjain jelenik meg. A regénybeli kéziratban a tér és az idő korlátai felfüggesztődtek, a „szívbe markoló beszámoló”-nak példázat jellege van: arról a világról szól, „ahol már nincsenek

angyalok”. Az ókori Krétán, majd a múlt századi Kölnben, ezt követően az 1400-as évek Itáliájában, a római kori Britanniában, az újvilág felfedezésének idején Gibraltárban, végül pedig az örök Róma romjainál megjelenő négy férfi mindenhol a kiutat keresi, a világ labirintusából kivezető járatot, folyton a háborúk elől menekülve. Kultúrákon át vezetó útjuk során megcsodálják az emberi szellem óriási ígretét, de folyton szembesülniük kell a rombolás, a pusztítás, a széthullás valóságával. A háború nagy misztériuma abban rejlik, hogy alapvetően, elválaszthatatlanul hozzátartozik az emberhez, érthetetlen és megmagyarázhatatlan módon része az emberi léleknek, az emberi világnak. Ez az, ami az angyalokat (és a visszavonulásukról olvasó Korimot, de a regényt olvasó olvasót is) annyira elsomorítja.

Van még egy különös szereplője a kéziratnak, egy rejtélyes (hermézi) alak, aki ugyancsak feltűnik minden helyszínen, amelyen a négy férfival találkozunk. Mastemann-nak hívják, és árnyékként követi őket mindenfelé; ahol ő megjelenik földig érő, fekete selyemköpenyben, ölében vörös macskáját simogatva, ott a dolgok kezdenek rosszul menni, ott a nyugalmat a félelem, a belátást a harciasság, az ismertet és bizonyosat az ismeretlen és bizonytalan váltja fel. Mastemann a rombolás szelleme, a lázadó angyal, a sötétség hercege. Nem más ő, mint maga a sátán, az örök tagadás. Többnyire mozdulatlan szótlanúságba burkolózva jelenik meg, a kölni dóm építésénél például csendes (ugyanakkor félelmetes) meditációba merülve látjuk, az épület főhomlokzata előtti téren ül, és csak nézi a munkálatokat jéghideg, acélkék szemmel. Mastemann passzív alakja azt sugallja, hogy a gonosz magukban a dolgokban rejlik, a teremtett világba mintegy bele van kódolva a halál, a pusztulás. A sátán csak tükör; olyan (torz)tükör, amely a romlás arcát mutatja meg.

A regénybeli kézirat fontos epizódja a gibraltári fejezet, Kolumbusz Kristóf (signor Colombo) szenzációs felfedezésével ugyanis Gibraltár többé nem a Semmire néz, ennek pedig szinte beláthatatlan következményei vannak. Az ismert világ határai – és ezzel együtt az igazolható állítások is – eltöröltettek, az univerzum végtelenné vált, elképesztően bonyolult labirintussá, melyben az emberi megismerés szabadságát semmi sem korlátozza többé. Éppen ennek következtében azonban a ráció tehetetlenné vált, kudarcra van ítélve, mert számára csak annak van értelme, ami véges, ami elrendezhető. A határtalan, a végtelen emberi ésszel felfoghatatlan. A talált kézirat négy angyali hőse a gibraltári fejezetben egy olyan épületbe kerül, amelynek erősen labirintus-jellege van: „megszámlálhatatlan helyiség, több- és többféle lépcsőház, rengeteg emelet, zugok és beugrók, kiöblösödések és átjárók, egy folyosó itt, egy folyosó ott, teljességgel áttekinthetetlen szerkezetben”. Korim a kéziratnak magáról a szövegről is megjegyzi, hogy az egyre bonyolultabb, egyre nehezebben követhető, a mondatai mind kuszábbak, hosszán kanyargók. A *Háború és háború* mondatairól ugyanez mondható el, sőt az egész narratív szerkezetet a labirintusra épül: a regény kettős strukturáltságán (Korim története és a kéziratbeli enigmatikus történet) túl az elbeszélés legfőbb szervezője a labirintus. Erre utal a narráció polifóniája (gondoljunk a „mesélte később” típusú fordulatokra: mintha maguk a szereplők adnák elő a történetet, akikkel Korim az útja során találkozik), a labirintusszerű helyszínek (vasúti váltók, repülőtéri folyosóhálózat, New York utcái), valamint a lineáris időszerkezet feloldása is (a talált kézirat meséjében). A regény struktúrájában a labirintusok többértelműségét a többszörösen összetett, hosszú, kacs-karingós mondatok szabatosan megkomponált, feszes szerkezete, a grammatika könyörtelen, kemény szigora ellensúlyozza.

A regénybeli regény utolsó fejezete egy kimerevített, időtlen kép, „leltár” a kihalt Rómáról, a rég eltűnt isteni birodalom fővárosáról. Korim ezt a részt gépeli be a honlapjára, amikor megérti, hogy az ismeretlen kézirat szerzője az emberi történelem pokoli labirintusában kereste a kiutat a négy férfi számára, de hiába. Kiút nincs, a történelem zsákutca, út csak háborúból háborúba vezet, békébe soha.

Korim ezzel a szöveget begépelte a honlapjára, rajta van a világhálózaton War and war címmel, így bárki számára elérhető. Mármost ha valaki (az olvasó) a valóságban is leül a valóságos számítógép elé, és rákapcsolódik a valóságos hálózatra, a www.napfolt.hu/warand-war/index.html címet beírva valóban meg fog jelenni előtte a monitoron a War and war szövege: Krasznahorkai regényének az a négy fejezete, amely a talált kézirattal foglalkozik. Csak azért, hogy újra elgondolkodjunk fikció és valóság bonyolult kapcsolatáról . . .

Azzal, hogy a Tervet, élete célját megvalósította, Korim újra nyugtalan lesz, nem találja a helyét, üldözési mániája visszatér. New York utcáin bolyong zaklatottan, a metropolis apokaliptikus lármájában. Élete az olvasás meghosszabbítása már, magában hordozza a négy férfit; mintha New York is csak a kéziratbeli történet újabb állomása lenne, a következő történelmi színhely, ahol az emberi szellem ismét kudarcot vallott. Mintha ez lenne az az új világ, amelynek eljövételét Mastemann a kézirat gibraltári fejezetében megjósolta: az új rend, mely a pénz hatalmán, a sátáni kereskedelmen alapul. (Erről az istentelen világról beszél Korim abban a levélben is, amelynek a címe: *Megjött Ézsaiás*, és amelynek profetikus monológja szerint a mai világ urai megrontották a földet, minden lealjasodott, elpusztult, a mondatok és a szavak felett is eljárt az idő, hazuggá váltak, ezért csak egyetlen dologra lehet használni őket: könyörtelen átkot szórni velük az elvetemült világra. Ez a levél Krasznahorkai regényét volt hivatott bejelenteni.) Korim New York felhőkarcolóiban Babel tornyának átkozott emeleit véli felismerni, „az isten nélküli nagyság” diadalmas, pokoli remekművét. Ekkor ér Korim a beavatás utolsó lépcsőfokára. A „bábéli megvilágosodás” hatására érti meg, hogy „az isten nélküli út” az összeomláshoz vezet, a transzcendenciától megfosztott világ pusztulásra van ítélve, ha mégoly csodálatos, lenyűgöző, káprázatos is. Ezért kell a valóságba visszaérni a transzcendenciát. Lehet, hogy Korim mágikus (vagy megszállott) aktusának, az átírásnak éppen ez az értelme.

Korim utolsó útja vissza, Európába vezet. Még New Yorkban lát egy fényképet, amely egy különös, légies kupolát, Mario Merz szobrát ábrázolja. Korim úgy véli, hogy ez az anygali iglu, ez a leheletfinom szerkezet kínálja az utolsó menedéket a számára. A szobor Svájcban, Schaffhausenben található; ide utazik hősünk, a szépségre, nyugalomra, békére áhító, anygali Korim, aki a művészetben keres végső kiutat a bábéli labirintusból. Hiszen ha a világból el is költöztek az anygálok (a nimfák – Eliot), azért a művészet még emlékszik rájuk.

A talált kézirat szereplői számára nem volt kiút. Korim eljut a szépművészeti múzeumhoz, a schaffhauseni Hallen für neuen Kunst bejáratához, de kérését, hogy egyetlen órát tölthessen a szoborral, a magyar származású teremőr nem tudja teljesíteni, mivel késő éjszaka van. A kiút kegyelmében Korim nem részesülhet – de van-e kiút a mi számunkra, (fiktív) olvasók számára? Kivezető út legalább a regényből?